

УДК 929 (477.8)

ДІЯЛЬНІСТЬ СИДОРА ГОЛУБОВИЧА НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ (1899–1914 рр.)

Оксана КРАВЕЦЬКА

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті аналізуються головні напрямки господарсько-економічної та культурно-просвітницької діяльності С. Голубовича в українських інституціях Тернопільщини. Висвітлено його працю у кооперативних товариствах та регіональних філіях “Просвіти” і “Сокола”.

Ключові слова: С. Голубович, “Повітове кредитне товариство”, “Народний дім” в Тернополі, товариство “Просвіта”, “Сокол”.

С. Т. Голубович (1873–1938) належить до числа провідних діячів національно-культурного руху Тернопілля початку ХХ століття. Саме в цьому регіоні він виявив себе досвідченим адвокатом та діяльним громадським діячем. Разом зі своїми однодумцями С. Бараном, В. Загайкевичем, С. Чикалюком, О. Постригачем він чимало зробив для пошкваллення фінансово-господарського та культурно-просвітницького життя мешканців краю¹, ставши керівником місцевих відділень “Народного дому”, “Повітового кредитного товариства”, тернопільської “Просвіти” та “Сокола”.

В українській історичній науці постать С. Голубовича є малодослідженою. Проте окремі аспекти його діяльності висвітлюються в роботах тернопільських авторів П. Гуцала² та Б. Головина³. Деякі сторінки з громадської праці С. Голубовича в краї заторкують С. Баран,⁴ М. Струтинський,⁵ В. Лисий,⁶ а також краєзнавці В. Губ’як⁷ та Л. Бойцун⁸.

Джерельною базою для написання статті стали документи та матеріали фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (Ф. 348) та Державного архіву Тернопільської області (Ф. 284), у яких містяться звіти про діяльність тернопільської філії “Просвіти” та читалень повіту. Використано також тогочасні часописи – “Письмо з Просвіти”, “Свобода”, “Подільський голос”, “Подільське слово”, де представлена інформація про діяльність повітових осередків “Сокола”, “Просвіти”, ошадно-кредитних товариств “Народний дім”, “Повітове кредитне товариство”.

Ще будучи адвокатським кандидатом (конципієнтом – О. К.) в канцелярії С. Чикалюка, С. Голубович брав участь у кооперативному русі Тернопільщини, який тоді активно поширювався товариством “Просвіта”. 1899 р. у м. Тернополі С. Голубович став одним з ініціаторів створення першого на Поділлі українського “Повітового кредитного товариства”, яке у 1927 р. переросло в “Український кооперативний банк”⁹. З 1905 по 1914 рр. С. Голубович разом із В. Громницьким та С. Чикалюком входив до складу дирекції цього товариства¹⁰.

17 травня 1899 р. у приміщенні “Руської бесіди” відбулося перше засідання надзірної ради, на якому розглядалися організаційно-господарські питання. На ньому було також прийнято рішення про ведення діловодства та кореспонденції українською мовою. За весь період діяльності (1899–1939) товариство мало суто національний характер, забезпечувало кредитом українські організації та населення, за що і було назване в народі “Українським банком”. У статуті товариства зазначалось: “Ціль кооперативи є підносити заробок і господарство членів спільним веденням підприємства, підносити культурний рівень своїх членів”¹¹.

У перші роки діяльності (1899–1906) у зв’язку з відсутністю власного будинку управління банку розташовувалось у канцелярії адвоката Станіслава Чикалука на вул. Міцкевича, 9 (тепер бульвар Шевченка – О. К.). У 1904 р. надзирна рада прийняла рішення про купівлю площі під забудову власного будинку, для чого було придбано земельну ділянку на вул. Міцкевича вартістю 24 000 корон. 1 листопада 1906 р. бюро банку перейшло у власне приміщення.

За перше десятиліття діяльності (1899–1909) банк зумів здобути міцні фінансові позиції. Підтвердженням цього є збільшення кількості його членів із 199 до 2396¹² осіб та значний ріст капіталу. На загальних зборах “Повітового кредитного товариства” від 21 квітня 1909 р. було зазначено, що резервний фонд у 1908 р. зріс порівняно з попереднім роком на 2 117 корон, а його загальна сума за рік становила 22 663 корони, ощадні вклади зросли на 87 382 кор. і становили 720 418 кор., вартість нерухомості налічувала 199 000 кор.¹³, а загальний оборот становив 4 073 779 корон¹⁴. Основними вкладниками створеного на кооперативних засадах банку була українська інтелігенція, а його послугами користувались переважно українські селяни, міщани та громадські інституції. Зокрема, селяни одержували до 80 % позик у легкій для сплати формі, що давало їм змогу звільнитися від лихварських боргів та закупити тисячі моргів землі. Значні суми банк виділяв на культурно-освітні потреби. Так, у 1903 р. було виділено 2000 корон на будівництво власного будинку “Міщанського братства”, який став центром культурно-освітніх гімнастичних починань українського загалу міста та околиць; надавалися кредити тернопільським товариствам “Просвіта” та “Сокіл”. Крім того товариство здійснювало благодійну діяльність, виділяючи певні кошти із чистого прибутку вже згадуваним громадським організаціям, а також “Селянській бурсі”, “Руській бурсі”¹⁵, “Рідній школі”¹⁶.

С. Голубович був також організатором та довголітнім директором торгово-кооперативного товариства “Народний дім” у Тернополі¹⁷, що було засноване 1901 р. Метою новоствореної організації було “піднесенє добробуту членів через купно і продаж недвижимостей, будованє чиншових домів, приймає гроший на опроцентовані щадничі вклади та удіюване позичок на корисних умовах”¹⁸. Крім цього керівництво установи планувало на кошти з чистого прибутку побудувати будинок для Народного дому, де би мали розташуватись найважливіші культурно-просвітницькі та господарські інституції.

Діяльність товариства у період головування С. Голубовича була спрямована на розширення та зміцнення економічних позицій його членів, яка полягала у допомозі вкладникам вигідно розмістити заощадження, наданні на сприятливих умовах позик, організації складів для сільських і міських крамниць, де з перших рук можна було б закуповувати товари, сприянні збуту сільськогосподарської продукції тощо¹⁹. Отже, товариство перетворилось на впливову торговельно-господарську інституцію, число членів якої з кожним роком збільшувалось. У 1909 р. товариство налічувало 820 членів, а його фонди становили: вклади 43 642 кор., позики (скрип.) 34 394 кор., позики (векс.) 40 934 кор., паї 12 020 кор., резервний фонд 4 736 кор., чистий прибуток 1031 кор., загальний оборот 378 961 кор. З кооперативу “Народний дім” згодом утворилась кооперативна фабрика “Будучність”²⁰.

Таким чином, внесок С. Голубовича у розбудову перших українських торгово-кооперативних товариств на Поділлі був вагомим, адже вони до початку Першої світової війни зарекомендували себе надійними фінансовими установами на Тернопільщині.

Не менш помітними були заслуги С. Голубовича на посаді голови тернопільської філії товариства “Просвіта”, яку він очолював протягом 1904–1914 рр.²¹ Це товариство відіграло важливу роль у піднесенні національної свідомості українського населення краю, його освітнього, культурного та економічного рівнів.

В організації роботи філії брали участь П. Карписький, І. Боднар, І. Брикович, О. Ковальський, А. Кунько, С. Сенковський, М. Турин, С. Абрагамовський, Д. Дмитерко²². У канцелярії, що працювала при філії можна було придбати всі видання “Просвіти”, а також скористатись безкоштовною підручною бібліотекою²³. Крім бібліотеки, що діяла при канцелярії, у місті існувала також велика повітова бібліотека, заснована “Просвітою” у 1906 р., яка згодом стала однією з найбільших у товаристві на території Східної Галичини. Станом на травень 1913 р. загальне число книжок складало 2800 томів літератури українською, польською та німецькою мовами²⁴. Як зазначає тогочасний член “Просвіти” В. Лисий: “Була се дуже поважна бібліотека. З неї користали також члени Головного Виділу “Просвіти” у Львові, якщо йшлося про чужомовну просвітянську літературу”²⁵.

Головна увага філії була зосереджена на заснуванні та розбудові читалень, як первинних осередків товариства “Просвіти” у селах повіту. З цією метою керівництво створило у травні 1909 р. спеціальну читальняну секцію, яку очолили проф. О. Терлецький та д-р М. Конрад²⁶. Активними членами читальної секції були також студенти Львівського університету, які проживали в Тернополі, або приїжджали в місто у вільний від занять час²⁷. Діяльність секції була спрямована, головним чином, на організацію роботи читалень повіту, на проведення люстрацій (перевірок – О. К.), лекцій, курсів для неписьменних, заснування бібліотек, організацію різних культурно-просвітніх заходів, звітуванні перед керівництвом

філії тощо. У 1912 р. члени читальної секції відвідали 63 населені пункти, де провели люстрації у 20 читальнях та 6 касах і крамницях повіту, організували 26 лекцій на теми з історії університету, 8 занять з галузі точних наук, 13 лекцій про життя та діяльність визначних українських персоналій²⁸.

Крім навчально-просвітньої діяльності, тернопільська філія “Просвіти” проводила також культурно-організаційну роботу у читальнях повіту, сприяючи розвитку хорів, оркестрів, драматичних гуртків. Так, у лютому 1909 р. товариством було організовано тритижневий диригентський курс, на якому було 23 учасники²⁹. Читальні тернопільської “Просвіти” були місцем проведення театральних аматорських вистав та інших масових заходів. Зокрема, у селах Купчинці та Цебрів було кілька разів поставлено виставу “Наталка Полтавка” в супроводі музичного квартету³⁰. Кожного року філія організовувала святкування на честь пам’яті Т. Шевченка, М. Шашкевича, Б. Грінченка, К. Острозького та інших визначних постатей, які супроводжувалися популярними концертами, де виступали селянські хори. Відзначались у цих заходах читальні таких сіл, як Мшанка, Івачів Горішній, Біла, Велика Березовиця, Должанка, Великий Глубичок, Чистилів, Висипівці та ін. Кошти, які були пожертвовані філії в результаті проведення святкувань, започаткували фонд для будівництва пам’ятників в Тернополі³¹.

У 1904 р. за ініціативою С. Голубовича, на власні кошти “Просвіти” та добродійні пожертвування громадян у місті було засновано велику Селянську бурсу. Справами бурси займався комітет на чолі з І. Бриковичем. У бурсі спочатку проживало 34 учні, які відвідували заняття у міських школах. Серед них було 29 учнів з української гімназії, 1 учень – реальної школи та 4 учні – з народної школи. Учні, що проживали в бурсі, забезпечувались харчуванням, лікарською опікою. Станом на 1904/1905 навчальний рік оплата одного члена бурси була мінімальною і становила від 10 до 17 корон за місяць³². Організаційними питаннями закладу займався настоятель, що здійснював нагляд за учнівською молоддю та касир, який вів діловодство. Інспектори бурси, які прикріплювались до учнів першого класу, були зобов’язані не лише контролювати успішність учнів, а й проводити з ними заняття по кілька годин щоденно. У 1911/1912 навчальному році чисельність членів бурси збільшилась до 71 особи.

У Селянській бурсі встановився зразковий порядок та добрі навчальні традиції. Успішність її вихованців була високою, адже із 71 учня 19 завершили навчання з відзнакою, а інші отримали свідоцтва першого ступеня³³.

Важливого значення керівництво філії надавало справі придбання власного будинку для “Просвіти” та Селянської бурси у м. Тернополі. У 1912 р. С. Голубович ініціював заходи щодо купівлі земельної ділянки та побудови будинку на вулиці Коперніка й доручив архітектору проф. І. Левинському зі Львова виготовити проекти будівлі. Загальна вартість будівництва становила 0,5 мільйона корон, що, як виявилось згодом, було не під силу філії. Тому вже у 1913 р. було вирішено відмовитись від попереднього задуму і прийнято рішення

продати площу та придбати у купця Штайна за 138 тисяч корон будинки на вулиці Міцкевича (тепер б. Шевченка) під номерами 9, 11, 13³⁴. Незважаючи на те, що справа купівлі нерухомості тягнула за собою величезні борги, які виплачувались впродовж наступних років, придбання приміщень мало важливе значення для подальшого розвитку філії³⁵. У придбаних будівлях були зали для засідань, бібліотека, крамниця кооперативи, приміщення для занять різноманітних культурно-просвітніх гуртків, а також приміщення для зберігання інвентарю, обладнань тощо³⁶.

На засіданнях керівництва філії багато уваги приділялось національно-патріотичному вихованню молоді, результатом чого стало створення при читальнях молодіжних та спортивних товариств. Зокрема, у 1903 р. С. Голубович став одним з ініціаторів створення та першим головою тернопільської філії товариства “Сокіл”³⁷, який знаходився у будинку “Міщанського братства” м. Тернополя. Завданням товариства було фізичне вдосконалення його членів та проведення культурно-просвітницьких заходів. Члени “Сокола” займалися різними видами спорту. В Тернополі розвивали велосипедний спорт, веслування, фехтування, велась протипожежна підготовка. Працювали хорова та музична секції. У 1908 р. товариство організувало перший у Східній Галичині “Краєвий здвиг українських руханкових, пожежних, стрілецьких організацій”, у якому брали участь кращі національно-патріотичні сили, які активно і плідно діяли у взаємодії з “Просвітою”. Через такі молодіжні організації як “Січ” та “Сокіл”, прогресивна інтелігенція Східної Галичини намагалася спільно сформуванати новий тип патріота, основними рисами якого були фізична досконалість, витривалість, свідомий патріотизм, вихованість, культурність, освіченість, висока моральність³⁸.

Одним із важливих напрямків роботи філії “Просвіти” за часів головування С. Голубовича була організація господарсько-економічної діяльності та кредитної допомоги. 15 березня 1905 р. на одному із з’їздів делегатів читалень тернопільського повіту голова філії виголосив реферат “Про устрій взірцевих читалень”, у якому зазначив, що читальні мають бути не лише культурно-освітніми центрами сіл, а й економічними осередками, оскільки економічна допомога народу є головною умовою його просвіти та культурного розвитку. З огляду на це було обговорено способи заснування ощадних та позичкових кас, крамниць, господарських та торговельних спілок. Свою доповідь С. Голубович завершив побажанням, щоб делегати всіх читалень повіту, в рамках своєї діяльності, зуміли вести читальні до кращого просвітнього та економічного розвитку³⁹.

При читальнях “Просвіти” по селах були утворені склади для збіжжя, рільничо-промислові спілки, закладались крамниці, позичкові каси та інші заклади, де селяни мали можливість придбати за доступними цінами необхідні товари, позичити гроші на різні потреби. Особливо доброю репутацією та довірою серед населення користувалися каси–райфайзенки, які виявились дуже стійкими до інфляції. За сприяння філії в 1908 р. були засновані такі економічні кредитні товариства, як “Народний дім” в Малому Ходачкові, “Самопоміч” в Чернилові

Руському, “Народний дім” в Кип’ячці та ін.⁴⁰ Крім цього керівництво філії в Тернополі проводило економічну просвіту народу шляхом організації відповідних публічних лекцій, допомоги спілкам при укладенні господарських балансів, проведення загальних зборів, перевірок тощо. З метою кращого і ефективнішого поширення передових методів господарювання та організації господарських навчальних курсів, за ініціативою С. Голубовича⁴¹, у жовтні 1909 р. було засновано філію товариства “Сільський господар”⁴².

За даними звіту філії у 1908–1909 рр., в Тернопільському повіті налічувалось 82 читальні⁴³ з 3992 членами, 10 власних читальняних домів, 11 040 книг у бібліотеках, 16 драматичних гуртків, 18 хорів, 26 крамниць⁴⁴. Станом на 1909 р. найкраще розвивались читальні у таких селах повіту, як Буцнів, Великий Глубичок, Должанка, Івачів Горішній, Зарудя, Козівка, Острів, Шляхтинці, містечку Микулинці та ін.⁴⁵

На початку Першої світової війни у 1914 р. С. Голубович як парламентський посол виїхав до Відня⁴⁶, де згодом увійшов до складу Загальної Української Ради, яка з 1915 р. була головним представником політичних інтересів українців перед австрійським урядом.

Таким чином, С. Голубович відіграв важливу роль у розвитку національно-культурного та фінансово-економічного життя Тернопільщини на початку ХХ ст. Разом зі своїми однодумцями він став засновником та організатором ощадно-кредитних установ – “Повітового кредитного товариства” та “Народного дому”, які на початку ХХ ст. стали твердою фінансовою опорою для розвитку українських культурних та господарських інституцій Тернопілля, таких як “Просвіта”, “Сокіл”, “Руська бесіда”, “Міщанське братство”, “Сільський господар” та ін. Тернопільська “Просвіта” за період головування С. Голубовича значно зміцнила свої позиції в регіоні. Її діяльність була поставлена на серйозну економічну базу, що дозволяло філії не лише вести культурно-освітню роботу, а й надавати селянам матеріальну підтримку, значно розширивши та зміцнивши їх економічні позиції. Завдяки успішній, багатогранній діяльності вона була визнана керівництвом “Просвіти” у Львові кращою філією у Східній Галичині⁴⁷, що свідчить про незаперечний авторитет та значний внесок її довголітнього голови у справу культурно-просвітнього та економічного піднесення Тернопільщини на початку ХХ ст.

¹ Головин Б. Дорога на вершину // Нації незгасний смолоскип: Статті. Інтерв’ю. Спогади / Богдан Головин. – Т. : [б. в.], 2003. – С. 73.

² Гуцал П. Сидір Голубович: штрихи до політичного портрета // Наук. зап. Терноп. держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер.: Історія / П. Гуцал. – Т. : [б. в.], 1999. — Вип. 8. – С. 53–55. Його ж. Українські правники Тернопільського краю. Біограф. довідник. – Т. : [б. в.], 2008. – 183 с.

³ Головин Б. Дорога на вершину // Нації незгасний смолоскип ... – С. 72–75.

⁴ Баран С. З трагедії народу і трагедії одиниці / С. Баран // Діло. – 1938. – 30 січ. – С. 5.; Його ж. Тридцятьліття Українського Банку Кооперативного в Тернополі (1899–1929) / С. Баран. – Т. : [б. в.], 1929. – 56 с.

- ⁵ Струтинський М. Пам'яті прем'єра ЗУНР – д-ра С. Голубовича / М. Струтинський // *Новий час*. – 1938. – 17 січ. – С. 2.
- ⁶ Лисий В. Тернопільська філія “Просвіти” // *Шляхами Золотого Поділля*. Тернопільщина і Скалатщина: регіон. історико-мемуар. зб. Т. II. – Філадельфія, ПА: [б. в.], 1970. – С. 49–57.
- ⁷ Губ'як В. Просвітницький рух у Західному Поділлі в контексті українського національно-культурного відродження (60-і роки XIX – 30-і роки XX століття) / В. Губ'як. – К. : Академія наук вищої школи України, 2006. – 236 с.
- ⁸ Бойцун Л. Тернопіль у плині літ / Л. Бойцун. – Т. : [б. в.], 2003. – 391 с.
- ⁹ Український банк (Українбанк) – кредит.-банківська установа, що діяла у 1927–1944 рр. у м. Тернопіль. Мета діяльності – над. кредитів, прийм. грош. вкладів, здійсн. грош. переказів, пошир. кооперативних ідей.
- ¹⁰ Баран С. Трийцятліття Українського Банку Кооперативного в Тернополі... С. 19–20, 52.
- ¹¹ Бойцун Л. Тернопіль у плині літ... – С. 238.
- ¹² Подільське слово. – 1909. – 24 квіт. – С. 4.
- ¹³ Баран С. Трийцятліття Українського Банку Кооперативного в Тернополі... – С. 16.
- ¹⁴ Подільське слово. – 1909. – 24 квіт. – С. 4.
- ¹⁵ Баран С. Трийцятліття Українського Банку Кооперативного в Тернополі... – С. 17.
- ¹⁶ Бойцун Л. Тернопіль у плині літ... – С. 239.
- ¹⁷ Свобода. – 1911. – 8 трав. – С. 4.
- ¹⁸ Подільське слово. – 1910. – 15 квіт. – С. 1.
- ¹⁹ Там само. – С. 1–2.
- ²⁰ Головин Б. Дорога на вершину // *Нації незгасний смолоскип ...* – С. 73–74.
- ²¹ Гуцал П. Українські правники Тернопільського краю... – С. 39.
- ²² Письмо з Просьвіти. – 1909. – 20 квіт. – С. 53.
- ²³ Подільське слово. – 1909. – 2 квіт. – С. 4.
- ²⁴ Письмо з Просьвіти. – 1913. – трав. – Ч.5. – С. 150.
- ²⁵ Лисий В. Тернопільська філія “Просвіти”... – С. 55.
- ²⁶ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІА України у м. Львові), ф. 348: Товариство “Просвіта”, м. Львів 1868–1939 рр. оп. 1, спр. 5484. Звіти, протоколи, листування та інші документи про діяльність філіалу товариства у м. Тернопіль 1888–1937, арк. 1–2.
- ²⁷ Лисий В. Тернопільська філія “Просвіти”... – С. 53.
- ²⁸ Письмо з Просьвіти. – 1913. – трав. – Ч.5. – С. 165.
- ²⁹ ЦДІА України у м. Львові. ф. 348. оп. 1, спр. 5484, арк. 2.
- ³⁰ Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО), ф. 294: Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі, оп. 1, спр. 50. Звіти про діяльність читалень “Просвіти” у с. Цебрів, Гаї за 1913 р., арк. 1.
- ³¹ Звіт товариства “Просвіта” з діяльності за час від 1 січня 1910 до 31 грудня 1912. – Л. : [б. в.], 1913. – С. 80–81.
- ³² Подільський голос. – 1905. – 1 лип. – С. 2.
- ³³ Письмо з Просьвіти. – 1913. – трав. – Ч.5. – С. 165–166.
- ³⁴ Там само. – С. 166.
- ³⁵ Губ'як В. Просвітницький рух у Західному Поділлі... – С. 59.
- ³⁶ Головин Б., Шимків П. “Просвіта” / Б. Головин, П. Шимків // *Тернопільський енциклопедичний словник*. – Т. : [б. в.], 2008. – Т. III. – С. 149.
- ³⁷ Павлишин О. Голубович Сидір // *Енциклопедія Львова* / за ред. А. Козицького, І. Підкови. – Л. : [б. в.], 2007. – Т. 1. – С. 543.
- ³⁸ Алексієвєць М. М., Зуляк І. С. Діяльність “Просвіти” у національно-культурному відродженні Східної Галичини (1868–1914) / М. М. Алексієвєць, І. С. Зуляк. – Т. : [б. в.], 1999. – С. 111, 114.
- ³⁹ Подільський голос. – 1905. – 20 берез. – С. 3.
- ⁴⁰ Письмо з Просьвіти. – 1909. – 20 квіт. – С. 53.

⁴¹ ЦДІА України у м. Львові. ф. 348. оп. 1, спр. 5484, арк. 3.

⁴² Бойцун Л. Тернопіль у плинні літ... – С. 213.

⁴³ У 1913 р. число читалень тернопільської філії зросло до 87.

⁴⁴ Звіт товариства “Просвіта” з діяльності за час від 1 січня 1908 до 31 грудня 1909. –Л. : [б. в.], 1910. – С. 98.

⁴⁵ ЦДІА України у м. Львові. ф. 348. оп. 1, спр. 5484, арк. 6–10.

⁴⁶ Баран С. З трагедії народу і трагедії одиниці ... – С. 5.

⁴⁷ ДАТО. – Ф. 294. – Оп.1. – Спр. 30. – Арк. 6.

THE ACTIVITY OF SYDOR HOLUBOVYCH IN TERNOPIL REGION (1899–1914)

Oxana KRAVETSKA

Ivan Franko National University of Lviv

In this article mainstreams of economic, cultural and educational activity of Sydor Golubovych in the Ukrainian institutions of Ternopil region are analyzed. The author studied his work regional branches of “Prosvita” and “Sokil”.

Key-words: Sydor Golubovych, “National house” in Ternopil, “Prosvita”, “Sokil”.